

УДК [81-112:81-115]:811.1'367.6

Пономаренко В.П.
(Київ, Україна)

**НАПРЯМИ Й СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ У ЛЕКСИЦІ СУЧАСНИХ
ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ**

На лексичному матеріалі слов'янських, германських і романських мов розглядаються найважливіші риси, що характеризують процес утворення вторинних значень, а також відповідні лексико-семантичні групи.

Ключові слова: *вторинна номінація, запозичення, семантичний розвиток.*

На лексическом материале славянских, германских и романских языков рассматриваются важнейшие черты, характеризующие процесс образования новых значений, а также соответствующие лексико-семантические группы.

Ключевые слова: *вторичная номинация, заимствование, семантическое развитие.*

The article, based on lexical material of Slavonic, Germanic and Romance languages, deals with the most important features characterizing the process of formation of new meanings, as well as with respective lexico-semantic groups.

Key words: *secondary nomination, loan-words, semantic evolution.*

Проблеми вторинної номінації традиційно посідають важливе місце в мовознавчому дослідництві. Це явище є одним із важливих чинників розвитку мови, її постійного збагачення. На сучасному етапі насамперед саме завдяки наданню нових значень словам, що давно є частиною лексичного корпусу мови, відбувається поповнення її словникового складу. Іншим важливим джерелом є утворення нових словоформ на базі наявних продуктивних основ, а також іншомовні лексичні запозичення, але відповідні можливості мов у цьому відношенні не можуть бути необмеженими. Сучасні індоєвропейські мови, зокрема слов'янські, германські й романські, не є винятком у цьому плані, тобто вони йдуть усіма можливими шляхами, проте водночас тяжіють до повторного використання наявних лексичних ресурсів. Проблема вибору постає при появі нових реалій і вирішується вона в різних мовах по-різному, залежно від внутрішніх креативних можливостей, основних тенденцій мовного розвитку, мовної політики та багатьох інших чинників.

Так, показовими видаються в плані проблем номінації слова на позначення відносно нового й невід'ємного вже атрибута нашої дійсності – комп'ютера. Більшістю слов'янських мов було запозичено новітню англійську назву (з латинським коренем)

computer (в основі якої – слово із початковим значенням ‘той, хто обчислює’), – пор. рос. *компьютер* (при цьому фактично вийшли з ужитку не зовсім адекватні за значенням і не дуже зручні аббревіатури радянської доби на зразок рос. *ЭВМ* або калькованого укр. *ЕОМ*), б. *компютър*, с. *компјутер*, хорв. *kompjuter*, п. *komputer*. Утім, з історичних причин менш сприйнятливі щодо іншомовних елементів слов’янської мови скористалися власними словотвірними ресурсами: існує і питома хорватська словоформа *računalo*, пор. словн. *računalnik*, а також ч. і словц. *počítač* (власне ‘лічильник’). Схожа ситуація спостерігається за умов зіставлення відповідного матеріалу інших індоєвропейських мов. Інші германські мови або запозичили англословну назву у «чистому» вигляді (пор. дан., нідерл., *computer*, нім. *Computer*), або утворили нову назву на власній основі, – пор. норв. *datamaskin* (від слів ‘дані’ і ‘машина’), шв. *dator* (‘дані’ плюс суфікс виконавця дії). Неоднорідною виявилася й реакція романських мов. З одного боку, ту саму англословну лексему було запозичено у вихідній формі *computer* італійською мовою (попри введення власного терміна *elaboratore* ‘розробник’, яким практично не користуються); у цьому вочевидь простежуються наслідки мовної глобалізації (мається на увазі значна кількість іншомовних, передусім англійського походження, слів, що з’явилася в італійській мові у другій половині ХХ ст. після штучної “латинізації” за часів тоталітарного режиму Муссоліні. З другого боку, французька мова, котра є вочевидь менш перцептивною стосовно запозичень (зокрема германського походження), скористалася відносно маловживаною донедавна назвою *ordinateur* ‘розорядник’ або ‘головний бухгалтер’. Подібним чином було утворено ісп. *ordenador* (із такими ж вихідними значеннями), а також морфологічно кальковане порт. *computador* (пор. ісп. *computador* або *computadora*, поширені переважно в Латинській Америці). У румунській мові нового значення набуло так само питома щодо походження слово *calculator* (‘лічильник’).

Ці різномірні факти підтверджують тезу про незмінно істотну роль вторинної номінації. Ідеться про одне з фундаментальних наукових питань, стосовних походження, еволюції і сучасного стану мов індоєвропейської сім’ї, їхньої взаємодії в історичному плані й на сучасному етапі розвитку. Досліджувана тема безпосередньо стосується найзагальніших і найбільшою мірою закономірних тенденцій мовного розвитку, а також цілої низки суміжних наукових аспектів лінгвокраїнознавчого, етнологічного та історичного характеру. Особливість полягає в тому, що відповідна тематика є фактично універсальною і майже невичерпною за змістом, тому всі узагальнення слід робити лише на основі розгляду конкретного мовного матеріалу. Крім того, назване явище може розглядатися у плані діахронії на різних історичних зрізах на основі різних лінгвоісторичних категорій, починаючи від індоєвропейської праформи. Те саме стосується й хронологічно пізніших (приміром загальногерманських або загальнослов’янських) основ, континуанти яких (в окремих германських або слов’янських мовах) набули інших або додаткових значеннєвих ознак.

А. П. Непокупний в одній із останніх своїх статей писав: “робота над темою «Розвиток вторинних значень у лексиці германських, романських, балтійських і слов’янських мов» у методологічному плані є спробою деякі підходи етнолінгвістики, яка розвивається на ґрунті головним чином сучасних свідчень, застосувати також і на хронологічному рівні дописемного періоду в історії германо-балто-слов’янського лінгвістичного «трикутника». У такий спосіб етнолінгвістика допомагає етимології, щоб разом працю-

вати над реконструкцією протокультури індоєвропейських народів” [1: 291-292]. Отже, йдеться як про ті слова, вторинне значення котрих “розвивається на основі образу, винесеного з даліни часів” [2: 37], так і про ті, що були по-новому сприйняті й уведені до мовленнєвого обігу нещодавно. Зосередьмося на більш предметних аспектах, передусім семантичних, а також таксономічних.

Почнімо з прикладів, які можна вважати класичними. Оскільки йдеться про життєдіяльність людини, звернімося для початку до назв із семою ‘людина’. Відомо, що укр. *людина*, укр. і рос. *люд(и)*, а також інші подібні слов’янські назви на зразок б. *люде*, с. *људи*, п. *lud(zie)*, ч. *lidé*, слвц. *ľudia* є типовим зразком загальнослов’янської назви. Що ж до етимологічних паралелей в інших індоєвропейських мовах, то вони порівнюються зазвичай із готською дієслівною словоформою *liudan* ‘рости’, яка походить від аналогічної за значенням індоєвропейської основи. Із названим словом співвідносяться сучасні германські назви на кшталт нім. *Leute* або нідерл. *lieden* ‘люди’. Відразу ж виникає запитання: чи існувала при цьому спільна для всіх названих мов іменна основа з давнім або сучасним значенням? Якщо семантичний перехід видається загалом зрозумілим, важко сказати, на якому історичному етапі відбулося те, що ми називаємо вторинною номінацією, і чи взагалі є підстави говорити в цьому й багатьох інших подібних випадках саме про таке явище.

Інше походження має рос. *человек* як семантичний еквівалент укр. *людина*, співвідносне генетично з укр. *чоловік*, б., с. *човек*, п. *człowiek*, ч. *člověk* або слвц. *človek*, але тут уже можемо констатувати зразок віддаленої в часі вторинної номінації, що стосується української лексеми, до того ж вторинне значення, як це буває нерідко, майже повністю, принаймні на рівні літературної мови, витіснило первинне. Так само іншу історію мають синонімічні германські назви на зразок англ. *man* або нім. *Mann* ‘людина’, але остання теж набула пізнішого значення ‘чоловік (подружжя)’, властивого сучасному укр. *чоловік*. Це дозволяє дійти висновку про те, що прояви семантично подібної або навіть тотожної вторинної номінації в різних мовах не перебувають у безпосередній залежності від спільного походження відповідних лексем, натомість на перший план виходить асоціативна природа мислення людини, тобто чинники радше психолінгвістичного характеру. Іншу картину дають семантичні відповідники романських мов, у яких семи ‘людина’, ‘люди’ і ‘чоловік’ представлені різними за походженням лексемами, що не дають прикладів семантичних паралелей, подібних до германо-слов’янських (пор. порт. *homem*, *gente*, *marido*, ісп. *hombre*, *gente*, *marido*, франц. *homme*, *gens*, *mar*, іт. *uomo*, *gente*, *marito*). Тут маємо дещо інше підтвердження попередньої тези. Розглядане явище не залежить так само від спільного для багатьох мов і збереженого в них первинного значення. Це свідчить про те, що феномен не визначається лише суто лінгвальними чинниками. Варто згадати нестандартний випадок – порт. (а) *gente* ‘люди’ досить часто, особливо у бразильському варіанті, вживається на розмовному рівні замість займенника *pós* ‘ми’ (завжди з означеним артиклем, у 3-й особі однини), таке значення, пов’язане ще й зі своєрідною зміною граматичного статусу іменника, не має аналогів в інших мовах.

Водночас зіставлення лексичних рядів на значеннєвій основі ‘жінка’ дає вже виразні романо-германо-слов’янські семантичні паралелі: пор. ісп. *mujer*, порт. *mulher*, франц. *femme*, нім. *Frau*, укр. *жінка*, що поєднують значення ‘жінка’ й ‘дружина’, у той час як англ. *woman*, іт. *donna* й рос. *жена* мають лише перше значення. Проте в цьому разі факт

вторинної номінації є досить відносним, тому що первинно названі значення сприймалися як одне, тому подальша диференціація значень мала переважно соціолінгвістичний характер. Отже, вторинна номінація є складним, багатоаспектним, неоднорідним і неоднозначним явищем, що вимагає уважного й диференційованого підходу.

Індоевропейські лексеми на позначення 'брата' або 'сестри', переважна більшість яких зводиться до спільного етимона, широко вживаються, як відомо, у переносному, образному значенні, відіграючи роль засобів інтимізації мовлення (пор. укр. *брат(е)*, англ. *brother*, ісп. *hermano*). Порівняння ж таких назв, як укр. *дядько* або рос. *дядя* з романськими відповідниками, а саме ісп. *tío*, порт. *tio* або іт. *zio*, наводить на думку про те, що їх об'єднує передусім вторинне, загалом розмовне, прозивне значення ('особа, тип, суб'єкт'), нехарактерне для відповідних термінологічних назв абсолютної більшості інших мов. Звідси випливає ще один важливий висновок – вторинні значення рідко бувають синонімічними, натомість нерідко можуть мати виразні конотативні, у тому числі пейоративні, ознаки. Зауважимо, що мова йде вже не про етимологічну спорідненість, а про спільні семасіологічні характеристики.

Слід виокремити таких специфічний розряд, як етноніми. Велика кількість різноманітних вторинних значень пояснюється історичними контактами, взаємодією різних культур. Про те, що вторинна номінація має глибокі історичні корені, свідчить уже матеріал класичних мов. Наведімо лише кілька характерних прикладів – широко вживані в інших значеннях лексеми на зразок укр. *гречка* (рослина і крупа), рос. *финка* (ніж), *испанка* (хвороба), п. *węgiełka* ('угорська слива', англ. *french* 'френч', франц. *polonaise* 'полонез', багато з яких були запозичені іншими мовами саме у вторинних значеннях.

Вторинна номінація охоплює й інші слова, що належать до найдавнішого лексичного фонду мов – ті, що за своєю тематикою пов'язані з природою й довкіллям. Причина вбачається в тому, що йдеться про загальновідомі речі, уявний образ яких легко асоціюється з різними категоріями або поняттями. Класичними прикладами можуть бути, переносні значення таких слів, як укр. або рос. *море*, іт. *mare* або ісп. *mar* ('велика кількість'), укр., рос. *гора* та їх відповідники у різних мовах: англ. *mountain*, франц. *montagne* тощо у подібних значеннях. Нерідко як абсолютно різні слова сприймаються ідентичні за будовою словоформи (спільного походження), паралельне існування яких є наслідком давньої вторинної номінації. Окремо слід сказати про термінологічний словотвір, оскільки чимало слів на позначення реалій природи, свого часу було використано для номінації нових явищ. Зауважимо й те, що деякі назви з царини природи теж було створено завдяки вторинній номінації, до того ж іноді це відбувалося за умов переходу нового слова до іншої граматичної категорії.

Великий і різноманітний матеріал, що ілюструє найрізноманітніші аспекти вторинної номінації, надають зоологічні назви. Не є випадковим той факт, що значна частина вторинних значень припадає на назви свійських тварин – вони є давно і добре відомими людині. У значній кількості випадків конотація є відверто негативною – саме назви тварин створюють особливий значеннєвий контраст, пор. укр., рос. *осел*, нім. *Esel*, іт. *asino* або ісп. і порт. *burro* на позначення нерозумної і впертої особи (дуже виразним і до того ж найновішим – сленговим – значенням останнього слова є 'героїн'). Проте, з іншого боку, англ. *donkey* не вживається в такій ролі, це лише образне позначення демократичної партії, символом якої є, як відомо, осел, але тільки як уособлення впертості, настійливості.

Іншим характерним прикладом можуть бути укр., рос. *козел* й ісп. (розм.) *sabrón* ‘рогоносець’ (пор. порт. *sabrão* ‘т. с.’) і ‘покидьок, наволоч, свелота’, – саме в названих мовах такі слова є особливо вживаними у зневажливому значенні. Інтенсивність негативної ознаки може бути різною, про що свідчать приклади на зразок укр. або рос. *коза*, пейоративність яких є пом’якшеною. Це підтверджує той факт, що одні й ті самі образи носіями різних мов і культур сприймаються по-різному, викликаючи якісно різні асоціації. Можна припустити ще й цілком можливий іншомовний вплив у плані калькування вторинних значень семантичних відповідників, навіть за умов різного походження відповідних лексем у різних мовах. Подібні вторинні значення нееквівалентної, але семантично близької лексики різних мов теж є вочевидь поширеним явищем.

Згадаймо й про такий своєрідний лексичний розряд, як арготизми. Численними є приклади негативної конотації, якою позначені в багатьох мовах слова на позначення ‘собаки’ і ‘свині’ – пор. п. *świnia*, нім. *Hund* і *Schwein*, іт. *cane* і *maiale*, ісп. *perro* і *cerdo* тощо. Релігійні й культурні чинники теж відіграють чималу роль в оцінному сприйнятті тих чи інших реалій, у тому числі живих істот. Розгляд зоонімів показує, зокрема, що давні асоціативні образи можуть набувати подальшого розвитку у нових значеннях. Так, наприклад, із давніх-давен образ кота або кішки для багатьох народів є символом хитрості. Цікаву інтерпретацію знаходимо в сучасній іспанській мові, де *gato* ‘кіт’ позначає мешканця столиці Іспанії Мадрида, а також має такі розмовні значення, як ‘зłodий’ і ‘спритник, пройдисвіт’ (пор. порт. *gato* ‘спритник, хитрун’ і ‘обман’). З іншого боку, англ. *cat* – це ще й ‘сварлива жінка’. Те саме ісп. *gato* має канонізоване термінологічне значення ‘домкрат’ (пор. технічні значення укр. *кішка* і рос. *кошка*), відповідником якого у португальській мові є *tasaco* з основним (первинним) значенням ‘мавпа’. Слов’янські назви на зразок укр. *кіт* уважаються запозиченнями, в основі яких – народнолатинська словоформа *cattus* ‘дика кішка’, тобто йдеться про класичний випадок розширення вихідної семантики у запозичених словах. У частково подібних значеннях у різних мовах нерідко виступають і назви ‘лиса’ або ‘лисиці’, наприклад, п. *lis* ‘пройдисвіт’, англ. *fox*, нім. *Fucks*, ісп. *zorro*, порт. *raposa*, іт. *volpe* ‘хитрун’, франц. *renard*, із ними можна порівняти рос. *жук* у подібному значенні. Вторинні значення еквівалентних різномовних назв можуть бути певною мірою подібними, але далеко не синонімічними, як у випадку з назвами ‘курки’. Якщо, скажімо, рос. *курица* є радше зневажливим стосовно жінки (пор. вираз *мокрая курица*, що може стосуватися також чоловіків, до якого наближаються ісп. *gallina* й порт. *galinha* ‘боягуз’), а англ. *hen* є просто жартівливим, то вжите як прозивне у розмовній мові іт. *gallina* є вочевидь образливим, виступаючи у значенні ‘дурепа’, водночас розмовні значення франц. *roule* можуть бути різними – як ‘молодичка, подружка’, так і ‘потіпаха, коханка’.

Є також складніші за характером випадки. Показовим прикладом можуть слугувати назви ‘вовка’. Якщо у слов’ян і германців ця тварина асоціюється переважно з хижістю і люттям (пор. англ. *wolf* ‘ненажера’ і ‘жорстока, зла людина’, нім. *Wolf* тех. ‘м’ясорубка’), романські вторинні назви демонструють інші значеннєві нюанси – пор. франц. *loup* ‘помилка, промах у роботі’, ісп. *lobo* амер. ‘сп’яніння, хміль’ або ‘зłodий’ (слово жіночого роду *loba* ‘вовчиця’ має розмовне значення, синонімічне рос. *гром-баба*), а іт. *vecchio lupo* (‘старий вовк’) часто вживається як приязне, дружнє звертання (пор. укр. *старий* або рос. *старик*). Інший семантичний спектр демонструють вторинні значення назв

‘ведмедя’. Так, рос. *медведь* є образною назвою незграбної, неповороткої людини, англ. bear – це також ‘брутальна, невихована людина’, нім. Bär уживається стосовно людини дужої і здорової, а ісп. oso, порт. urso, франц. ours й іт. orso мають значення ‘відлюдок’. Відверто негативними є в багатьох мовах вторинні значення назв плазунів і земноводних зразка укр. *змія*, *гадюка*, *жаба* і т. ін. Певні «національні» відмінності у сприйнятті тих чи тих образів спостерігаються у метонімічних назвах комах – пор. порт. formica ‘скнара’, ісп. hormiga ‘мураха’, що може вживатися (на відміну від вираження ідеї працездатності у східних слов’ян – пор. рос. *муравей*) у значенні ‘маленька, незначна людина’ або іт. pidocchio ‘віш’ у значенні ‘скупий’. В інших випадках відповідна характеристика (переважно людини) може бути й позитивною. Досить згадати поширені метонімічні значення укр. або рос. *лев* як уособлення мужності, з яким можна порівняти нім. Löwe ‘герой’. Англ. lion має, зокрема, значення ‘знаменитість’, а Lion (із великої літери) – національний герб Великої Британії. Деякі вторинні значення відбивають особливості природи певних країн, тому вони є характерними для обмеженої кількості мов. Прикладом можуть слугувати укр. або рос. *зубр*, що не мають відповідного значення в інших мовах, хоча б тому, що сам денотат видається реалією майже екзотичною. Подібні випадки фіксуються і в інших мовах, – пор. англ. monkey жарт. (несхвальне) ‘пустун, витівник’, франц. singe розм. ‘патрон, господар, начальник’, ісп. mono ‘мавпа’, яке, скажімо, на відміну від рос. *обезьяна* у переносному значенні ‘кривляка, мартопляс’, вживається у значенні ‘манірна молода людина’.

Чималий інтерес становлять орнітоніми. Зазвичай похідні від їх денотатів значення є особливо експресивними – досить згадати, наприклад, укр. і рос. *орел* або франц. aigle, ісп. águila ‘герой’, проте порт. águia має інші значення – ‘людина гострого і проникливого розуму’, у бразильському ж варіанті, реєструється значення ‘стріляний горобець, спиритник’. Іншим показовим прикладом є назви ‘солов’я’ як ще один образ, широко використовуваний у художній творчості, що особливо мірою стосується слов’янських культур. А от франц. gossignol має дещо нестандартні розмовні значення – ‘відмичка’ і ‘залежаний товар’. Зазначимо, зокрема, що, на відміну від ліричних образів у слов’янській фольклорній і літературній традиції, матеріал інших мов демонструє якісно відмінну спрямованість семантичного розвитку у вторинних значеннях – пор. англ. розм. pigeon ‘тютхтій, макуха’, ісп. paloma ‘лагідна (доброзичлива) людина’ і (у кубинському варіанті) ‘простачок (у грі)’, франц. розм. pigeon ‘бевзь, йолоп’, – саме в цьому значенні воно було запозичене деякими мовами, пор. рос. *пижон* ‘пуста людина’ (до нього додалася близька за змістом конотація, а саме додаткове значення ‘франт, чепурун’). У подібних випадках значення запозиченого слова не сприймається як вторинне. Класичним прикладом у цьому відношенні є укр. або рос. *кран* як назва пристрою для піднімання вантажів. Джерелом запозичення є, як відомо, німецька мова, в якій слово Kran ‘кран’ походить від Kranich ‘журавель’ (пор. англ. crane). Так само відповідну назву було переосмислено і в деяких інших мовах. Експресивні значення (на відміну від термінологічних, як в останньому прикладі, класичному випадку зорової асоціації), що виникли внаслідок метонімії, лише умовно можна вважати наслідком вторинної номінації, бо в таких випадках вона є непрямою або неавтономною, навіть на рівні окремих лексем, а не сталих виразів.

Іншим важливим із погляду розгляданого явища лексичним розрядом є назви, що належать до рослинного світу. Починаючи із слов’янської лексики, зазначимо, що, на-

приклад, вторинні значення найменувань ‘дуба’ нерідко виявляються синонімічними деяким із тих, які було розглянуто вище. Маємо на увазі переносні значення укр. і рос. *дуб*, стосовні нерозумної, недолугої людини; водночас п. *daß* асоціюється з людиною душою, кремезною, а вираз *chłop jak daß* букв. ‘хлопець, як дуб’ можна перекласти словом ‘здоров’як’. Окремо слід сказати про ідіоматичні вирази. Іноді формальні паралелі в різних, навіть споріднених, мовах, можуть мати зовсім різні значення – пор. укр. *дати дуба* ‘померти’ і п. *daç deþa* розм. ‘утекти’. В інших (неслов’янських) мовах подібні явища не фіксуються. Нерідко вторинні значення синонімічних і до того ж спільних за походженням лексем можуть бути подібними, але не тотожними, – пор. рос. *лiпа* ‘фальшивка, підробка’ і п. *lira* ‘обман, шахрайство’. І, природно, чимало вторинних, зокрема розмовних або жаргонних, значень є специфічними для окремих мов. Характерними прикладами можуть бути рос. *малина* ‘гарне життя’ і ‘притон’, іт. *zucca* (‘гарбуз’) розм. ‘голова’ (рос. *башка*), порт. *pabo* (‘ріпка’) ‘дурень, йолоп’.

Від тварин і рослин перейдімо до назв, стосовних харчування. Класичним з історичного погляду можна вважати випадок із назвами на зразок укр. *пиріг* або рос. *пирог*, що походять від спільної слов’янської основи *пирь* ‘святковий хліб’, від якої йде також п. *riegóð* ‘вареник’. У цьому разі йдеться про утворення вторинних значень на етапах формування окремих мов. У царині таких назв особливою мірою даються взнаки особливості національних культур, міжетнічні і, відповідно, мовні контакти. Так, укр. *балик* або рос. *балык* – давні запозичення, в основі яких – тур. *balık* ‘риба’. Первинним значенням запозичених лексем було ‘просолена й пров’ялена спинка червоної риби’, тобто відбулося характерне для багатьох запозичень звуження (конкретизація) вихідного значення. Далі, проте, мав місце протилежний за характером процес, оскільки запозичені слова перейшли й на назви обробленого відповідним чином м’яса.

Згадаймо ще одну важливу лексико-семантичну мікросистему – назви металів та інших матеріалів. Тут достатньо було б згадати численні значення назв золота [3: 36] або срібла. Іншою семантично продуктивною сферою є побутова лексика. У діахронічному плані заслуговують на увагу випадки на зразок укр. *чобит* й іт. *ciabatta* ‘капця’, що мають спільне тюркське походження. В індоєвропейській лексичній царині можемо знайти приклади з ряду укр. *шкарпетка* й іт. *scarpa* ‘черевики’ (пор. укр. розм. *шкарп* ‘т. с.’).

Окремо слід сказати про історизми. Переважна більшість таких лексем є архаїзмами або принаймні застарілими. Проте іноді саме завдяки вторинній номінації такі слова починають друге життя завдяки тому, що саме вторинні значення стають актуальними й фактично основними. Наведімо два характерних приклади з італійської мови. Слово *galera* ‘галера (двоцоглове судно XVI ст.)’ давно вже набуло метонімічного значення ‘каторга’ (як відомо, каторжна робота на галерах у ті часи була доволі поширеною), яке в сучасній мові вживається (і досить часто) переважно у фігуральному значенні, а також як евфемізм на позначення в’язниці, у тому числі у виразах на зразок *mettere in galera*, тобто ‘ув’язнити’ (а буквально ‘посадити на галеру’). Другий приклад, відносно нещодавній, є певною мірою екстравагантним. Словники української мови фіксують маловживане нині слово *стахановець* (рос. *стахановец*) – неологізм 30-х рр. минулого століття, що набув свого часу чималого поширення (хоча багатьом представникам нинішнього молодого покоління українців воно вже невідоме). Тоді ж російське слово було запозичене різними європейськими мовами. В італійській утворилася радше калькована назва *stachanovista*

(а також похідні: stachanovismo ‘стахановський рух’, stachanovistico ‘стахановський’ і т. д.). У сучасній мові перше слово активно вживається виключно в образному (переважно іронічному) значенні, – так називають тих, хто виявляє надмірний ентузіазм або завзяття у роботі та інших видах життєдіяльності (аж до інтимних стосунків), хоча, як показало опитування, його походження та історія абсолютній більшості носіїв італійської мови невідомі.

Отже, вихідним матеріалом для вторинної номінації виступає передовсім давній за походженням і широкоживаний у мові лексичний фонд. Це явище тісно пов’язане з іншими шляхами розвитку лексичного складу мови – словотвором (у тому числі утворенням неологізмів) і запозиченням іншомовних лексем і є запорукою необхідного й адекватного збагачення словникового складу мов. Ретельний аналіз відповідних явищ дає відповідь на численні питання, стосовні історичної еволюції мов світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биховець Н. М., Непокупний А. П. Дослідження романських, германських та балтійських мов // Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 1930–2005. Матеріали до історії. – К.: Довіра, 2005. – С. 279–292.
2. Колесов В. В. Гордый наш язык... – СПб.: Авалон, 2007. – 350 с.
3. Нем. Gold – лтс. zelts – рус. золото // Очерки по сравнительной семасиологии романских, германских и балтийских языков. – К.: Довіра, 2005. – С. 14–38.

УДК: 811.112. 2. 344.37

*Григорьев Е.И.
(Москва, Россия)*

ВЛИЯНИЕ ПРОСОДИИ НА РЕАЛИЗАЦИЮ КОНЦЕПТА СЕНТЕНЦИАЛЬНОЙ ИЛЛОКУЦИИ

У даній статті розглядаються питання прагматичної організації мовлення з позиції когнітивної лінгвістики та участі фонетичних засобів у формуванні іллокутивних актів. В ній аналізуються просодичні характеристики стилістичного різновиду сентенціального іллокутиву у сучасній німецькій мові.

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, прагматика мовлення, просодична структура, сентенціальний іллокутив, сентенціатив.*

В данной статье рассматриваются вопросы прагматической организации речи с позиции когнитивной лингвистики и участия фонетических средств в формировании иллокутивных актов. В ней анализируются просодические характеристики стилистических разновидностей сентенциального иллокутива в немецком языке.

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, прагматика речи, просодическая структура, сентенциальный иллокутив, сентенциатив.*

© Григорьев Е.И., 2011